

**Q'ZBEKLARNING MILLIY MENTALITETI VA
MILLIY XARAKTERI**

*Umarova Aziza Umurzoq qizi, Guliston davlat universiteti
magistranti*

**NATIONAL MENTALITY AND NATIONAL
CHARACTER OF UZBEKS**

*Umarova Aziza Umurzok kizi, master's student of Gulistan State
University*

**НАЦИОНАЛЬНЫЙ МЕНТАЛИТЕТ И
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР УЗБЕКОВ**

*Умарова Азиза Умурзок кизи, магистрант Гулистанского
государственного университета*

[https://orcid.org/
0009-0004-0371-2131](https://orcid.org/0009-0004-0371-2131)

e-mail:
aziza_sayxun_24@mail.ru

Annotatsiya: Madaniyatning globallashuvi, etnik va milliy qiyofaning o'ziga xos xususiyatlari va afzalliklarini yo'qotish qo'rquvi milliy xarakter va mentalitetni qayta qurishga qiziqishni kuchaytirmoqda. Maqolada o'zbeklarning milliy mentaliteti va milliy xarakteriga oid mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: milliy mentalitet, milliy xarakter, marosimlar, an'analar, madaniyat, xalq ongi, o'z-o'zini anglash, milliy xislatlar.

Abstract: The globalization of culture, the fear of loss of identity and the advantages of the ethnic and national image are increasing interest in the reconstruction of national character and mentality. The article comments on the national mentality and national character of the Uzbeks.

Key words: national mentality, national character, rituals, traditions, culture, national consciousness, self-awareness, national characteristics.

Аннотация: Глобализация культуры, боязнь утраты самобытностей и преимуществ этнического и национального образа повышают интерес к реконструкции национального характера и менталитета. В статье комментируются национальный менталитет и национальный характер узбеков.

Ключевые слова: национальный менталитет, национальный характер, обряды, традиции, культура, национальное сознание, самосознание, национальные особенности.

Kirish (Bbedenie / Introduction). Mentalitet (lotincha: "mentalis" – "aqliy") – ayrim kishi yoki ijtimoiy guruhga xos aqliy qobiliyat darajasi, ma'naviy salohiyat. Jamiyat, millat yoki shaxsning mentaliteti ularning o'ziga xos tarixiy an'analari, urf-odatlarini, diniy e'tiqodini ham qamrab oladi. Har bir millatning mentaliteti uning tarixi, yashab turgan shart-sharoiti, ijtimoiy faolligi va boshqa bir qancha omillar bilan bog'langan bo'ladi. Masalan, o'zbek millati mentalitetining shakllanish jarayoni deyarli uch yarim ming yillik tarixga ega. O'zbek xalqi insoniyat moddiy va ma'naviy madaniyatini bebaho durdonalar bilan boyitgan. Uning mentaliteti, aqliy qobiliyati o'tkirlashib borgan [10]. Ammo, XVI-XX asrlar oralig'ida turli istibdod va mustamlakachilik

zulmini boshidan kechirganligi tufayli milliy mentalitetiga jiddiy putur yetdi. Mustaqillikdan keyin esa, o'zbek xalqining haqiqiy mentalitetini tiklash dolzarb ahamiyat kasb etdi.

Hozirgi vaqtda taraqqiyot kundan kunga tezlashmoqda. Jumladan, O'zbekistonda ham bu jarayonni kuzatmoqdamiz. Mustaqillikdan keyin jamiyatning barcha jabhalari kabi ijtimoiy-madaniy sohaga ham katta e'tibor qaratildi. Ayniqsa, ijtimoiy-madaniy faoliyatni amalga oshirishda milliy mentalitetning o'zni beqiyos. Mamlakatimizda yosh avlod tarbiyasiga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilishi bu sohaning naqadar muhim ahamiyatga ega ekanidan dalolat beradi. Eng katta boyligimiz bo'lmish yurtimizdagi

millatlararo ahillik, o'zaro mehr-oqibat hamda hamjihatlik muhitini ko'z qorachig'idek asrash va mustahkamlash yo'lida olib borilayotgan ishlarimizning ma'no-mazmunini tushunib yetishimiz lozim. O'sib kelayotgan yosh avlodni vatanparvarlik va millatparvarlik ruhida tarbiyalash dolzarb vazifadir. Bu esa, oilada va o'quv dargohlarida ta'lim hamda tarbiyaga e'tiborni kuchaytirishni taqozo etadi.

Prezidentimizning "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorida ko'zda tutilganidek, mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish, bu borada amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning samaradorligini oshirish, aholi, ayniqsa, yoshlarning intellektual salohiyati, ong-u tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish, vatanparvarlik, xalqqa muhabbat va sadoqat tuyg'usi bilan yashaydigan barkamol avlodni tarbiyalash davr talabidir. Bugun yangi O'zbekiston Prezidentimiz boshchiligidagi taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo'yimoqda. Bunda biz mamlakat va millat o'laroq tanlagan yo'l — huquqiy demokratik jamiyat tuzish yo'lidir. Yolg'ondan, nomigagina, sirti demokratik, ichi avtokratik emas, chin va haqiqiy huquqiy demokratik jamiyat barpo etishni tanladik.

Shu o'rinda yoshlarni mas'ul lavozimlarga tayinlanishi bu jarayonning amalga oshishi uchun, ya'ni ko'zlangan maqsadga erishish uchun voz kechib bo'lmas bir ehtiyoj ekanligini ko'rsatadi. Prezidentimizning yangi avlod boshqaruv kadrlarini — yangi tafakkurga ega, ma'nau yetuk hamda keng mushohadali yoshlarni davlat boshqaruv tizimiga olib kelishi shu bilan izohlanadiki, taraqqiyotning yangi bosqichiga mamlakatni faqatgina korrupsiyaga moyil bo'lmagan, dunyoqarashi keng, demokratik qadriyatlarni his qila olgan shaxslar olib chiqadi. Aslida, eng buyuk ma'naviyat inson hurriyatini ta'minlashdir. Bugungi kunda mamlakatimizning taraqqiyoti, avvalambor, ilm-fan va yuksak intellektual salohiyatli yoshlarga tayanadi. Shuningdek, yurtimizda yoshlarni ma'naviy barkamol etib tarbiyalashda Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan besh muhim tashabbus g'oyasidan foydalanamiz. Bu tashabbuslar zahirida qanchalik ezgu maqsadlar mujassam ekanini uning mohiyatini to'g'ri tushunganlar teran his etadi [9].

Adabiyotlar tahlili va metodologiya (Литература и методология / Materials and methods). F.A.Axmedshina va Sh.S.Boymatov-lar o'zbek xalqining milliy mentaliteti va uning o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z yuritib, o'zbek xalqining qadimiyati, etnogenezi va etnik tarixi asosida shakllangan urf-odatlarini, diniy marosimlari, bir so'z bilan aytganda milliy mentaliteti masalalarini tahlili qilishdi [5]. G.B.Amirova milliy ong, milliy tafakkur, ularni shakllantirish muhimligi haqida fikr yuritgan [1]. "Etnologiya" fanidan bir qator darslik va qo'llanmalarda, ayrim monografiyalarda milliy mentalitet xususida fikr yuritilgan [2, 3, 4, 6].

Maqolani yozishda tahlil, qiyosiy tahlil, umumlashtirish metodlaridan foydalandik hamda ma'naviyat, milliy mafkura metodologiyasiga tayandik.

Muhokama(Обсуждение/ Discussion). Jamiyat, millat yoki shaxsning mentaliteti ularning o'ziga xos tarixiy an'analari, urf-odatlarini, diniy e'tiqodini ham qamrab oladi. Har bir millatning mentaliteti uning tarixi, yashab turgan shart-sharoiti, ijtimoiy faolligi va boshqa bir qancha omillar bilan bog'langan bo'ladi [7]. Xalqimiz fe'lidagi bag'rikenglik, hotamtoylik, mehmon-do'stlik, o'zaro hamkorlikda moyillik, g'am-an-duhli paytlarda nochor kimsalarga hamdardlik, yelkadoshlik fazilatlarini jamoaviy yakdillikni ta'minlash, til va dil fikr birligini saqlash ehtiyojlaridan tug'ilgan va sayqal topgandir[2, 94-98-b].

O'zbeklarning milliy xislatlari, turkiylikka xos jangovarlik, mardlik, lafz halolligi, bag'rikenglik, saxovatpeshalik, o'ziga xos mehr va oqibat to'y-tantalarga o'ta o'chligida, yillar mobaynida yig'ib-terib elga tarqatishdan zavq-shavq olishida, aza va yo'qlov marosimlarini uyushgan holda o'tkazishda, bola tug'ilishidan tortib to motam marosimlarimizgacha bo'lgan barcha marosim va urf-odatlarimizda keng jamoatchilik va mahalla ahlining doimo bosh-qosh bo'lishi kabi udumlarimizda kuzatamiz. Milliy mentalitetimizda turkiylarga xos jihatlar ma'naviy madaniyatimizda, chillak, chavgon, uloq ko'pkari, kurash kabi milliy o'yinlarimizda, "quloqtishlar", "beshikkerti", "qalin" "to'qqiz" kabi rasm-rusumlarimizda, motam marosimlarida ishtiroki bilan bog'liq bo'lgan udumlarimizda ham o'z ifodasini topgan desak, xato emas[3, 73-80-b].

Tarixdan ma'lumki, bir yuz ellik yillik mustamlaka davrida xalqimiz yo'qotgan qadriyatlar saqlab qolishga erishilgan qadriyatlardan bir necha hissa ko'p bo'ldi. Podsho Rossiyasi hamda sovetlar mustamlakachiligi davrida xalqimizga xos bo'lgan hamjihatlik, jangovarlik, har ishda so'z va ish birligi singari fazilatlariga jiddiy zarar yetkazildi. Xalq orasida milliy birlikka intilishdan ko'ra guruh, etnik, mahalliy-hududiy ayirmachilikka berilish kuchaydi. Xalq milliy mentalitetida taqdirga tan berish, hamma narsaga rozi bo'lib ketaverish, loqaydlik kabi xislatlar avj oldi. Uzoq davom etgan sobiq sovet davlatining mafkuraviy tazyiqlari oqibatida ko'plab diniy va milliy qadriyatlarimiz e'tiborsiz qoldi, uzoq tarixga ega bo'lgan muqaddas an'ana va marosimlarimiz bid'at, "eskilik sarqiti" deb kamsitildi, milliy udumlarimizning tarixiy asoslariga xolisona baho berilmadi [2, 94-98 b].

Milliy xarakter xalq ongi va xulq-atvorining eng barqaror xususiyatlarini turlicha tarixiy sharoitlarda ifodalaydi. Milliy xarakter xalqning tarixiy jihatdan shakllangan ongi va xulq-atvorining psixologik va madaniy xususiyatlari, intellektual va hissiy xususiyatlari: tabiatga va o'z o'lkasiga bo'lgan muhabbat, oilaviy majburiyatlar tartibi hamda oila a'zolari va yaqinlar o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari, bolalik va qarilik, erkaklar va ayollarni hurmat qilish, mehnatni va turli kasblarni qadrlash, dinga va dunyoviy hokimiyatga munosabat, kundalik tartibot me'yorlari, diniy va dunyoviy bayramlar va marosimlar. Milliy xarakter mifologiya va folklorda, maqol va matallarda, topishmoq va latifalar, ramzlar va tasvirlar, afsonalar va rivoyatlar, qo'shiq va raqslar, amaliy xalq ijodi, milliy badiiy adabiyot va san'at, diniy amr va me'yorlarda gavdalanadi va namoyon bo'ladi.

Milliy xarakterni tavsiflashda uning barcha ko'rinishlari ma'lum bir tarixiy va madaniy ma'noga ega. Insonning antropologik qiyofasi, uning ma'lum etnosga tegishliligi alohida e'tiborga loyiqdir. Bu xususiyatlar san'atning portret, haykaltaroshlik kabi janrlarida, qarindosh-urug'lar va oilaning uzoq vakillarining nasl-nasab xususiyatlarini tan olishda o'z ifodasini topadi. So'nggi yillarda oilaning nasl-nasabiga murojaat qilish, tug'ilgan joylari ko'rsatilgan shajarani tuzish, vakillarining asosiy kasblari va xizmatlarini ko'rsatgan holda shajarani tuzish, fotosuratlarini

saqlash mashhur bo'ldi. Insonning antropologik turi va tashqi qiyofasi, imo-ishoralar va intonatsiyalarning ramziyligi, quvonch va qayg'uning yuz ifodalari, aloqa masofalari va suhbat ritmlari, mehmondo'stlik shakllari, kundalik va bayram ziyofatlarining oshpazlik xususiyatlari, oddiy va bayramona kiyimlarning xususiyatlari, uy bezaklari va butun yashash joyining ko'rinishi – bularning barchasi milliy xarakterda o'z aksini topadi, o'xshashlik va farqlar modellarini o'z ichiga oladi.

Hozirgi axborot asri, globallashuv davri inson ongi va dunyoqarashida sifat jihatdan o'zgarish ro'y berishi, o'zligini anglab yetishini talab qilmoqda. Shaxs milliy o'z-o'zini anglashi uchun o'z mamlakati, ajdodlari tarixini o'rganishi kerak. Chunki tarixni o'rganish hozir va kelajakni anglash, strategik tafakkur yuritish, yuz berayotgan voqealarga xolisona baho berish ko'nikmalarini shakllantirish, o'zini ma'lum bir millatga daxldor ekanligini anglashga yordam beradi [1, b.4].

Markaziy Osiyo sivilizatsiyasi va madaniyati ko'p asrlik tarixga ega. Asrlar davomida ko'plab o'zgarishlar sodir bo'ldi. Shunga qaramay, o'zbek xalqining va mintaqadagi boshqa xalqlar milliy xarakterining asosiy qadriyatlari, mentaliteti va o'zini o'zi anglashi saqlanib qoldi. Tarixiy o'zgarishlar va ijtimoiy transformatsiyalarga qaramay, bugungi O'zbekiston qadimgi madaniyat mamlakati bo'lib qolmoqda, milliy mentalitet va milliy xarakterni, ma'naviy qadriyatlarni, ochiqligini, boshqa xalq va elatlarga g'amxo'rlikni saqlab qolmoqda. Biroq, shu bilan birga, yangi shakllar va munosabatlar, qadriyatlar va ramzlar ham paydo bo'ldi. O'rta asrlardan boshlab yo bugungi kungacha o'zbeklar milliy xakteri xususiyatlarini tavsiflash muammosiga tarixiy yondashuv bir qancha yangi madaniy qatlamlarni ko'rishga imkon beradi. 1917-yilgi inqilobdan to 1991-yilda Mustaqillikka erishgunga qadar, ya'ni sovet davrida zodagonlar, xonlar, amirlar, beklar, mansabdorlar, ruhoniylar o'z obro'sini va ustuvorliklarini yo'qotgan edilar. Odamlar siyosiy ideyalarga va yangi hayot istiqbollariga ishonadilar, texnikani egallashga, ta'lim olishga, sport bilan, san'at turlari bilan shug'ullanishga intiladilar va h.k.

Xulosa (Заключение / Conclusion). Mustaqillikning dastlabki davrlarida mamkakatimiz rivojlanishining "O'zbek modeli"ga asoslangan islohotlar davri, yanada rivojlantirish Strategiyasiga asoslangan Yangi O'zbekistonni qurish davri da amalga oshirilgan va

oshirilayotgan keng ko'lamli o'zgarishlar tufayli xalqimiz o'zligini anglab, mamlakat kelajagiga bo'lgan ishonchi ortib bormoqda. O'tish davrida paydo bo'lgan muammolarni hal etishda ajdodlarimiz qoldirgan ulkan ma'naviy meros, xalqimizning o'ziga xos urf-odatlari, an'analari, qadriyatlariga tayanish va ulardan foydalanishga asoslandi.

Har bir inson yoshlikdan o'z millati, xalqining an'alarini, urf-odatlari, og'zaki va yozma adabiyoti, san'ati va musiqasi, xullas, ma'naviy merosini o'rganib, bilib, o'zida mujassamlashtirib boradi. Aks holda u ma'lum bir xalqqa mansub ekanligini ko'rsata olmaydi. Shuning uchun ham xalq ta'limi tizimining boshlang'ich davridanoq yoshlar ogida milliy-axloqiy sifatlarni, orzu-istaklari, iymon-e'tiqodlari, dunyoqarashlarini milliy asoslarda shakllantirib bormas ekan, ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi.

Ma'naviyat – murakkab va keng ma'noli tushuncha. U inson ongi, fikri, e'tiqodlarining ko'p tomonlari, madaniy meros va zamonaviy ilmiy va adabiy qadriyatlarning tizimi, urf-odatlar, marosimlar, diniy e'tiqodlarni qamrab oladi. Shuning uchun yoshlar orasida ma'naviy tarbiyani kuchaytirish, yoshlar dunyoqarashiga ta'sir qiluvchi turli madaniy, siyosiy, ijtimoiy tadbirlarni tashkil etish, pedagog kadrlarni ma'naviy-axloqiy bilimlarini chuqurlashtirish, o'z fani sirlarini yoshlarga yetkazishda milliy g'ururni shakllantiruvchi tarixiy manbalardan foydalanish, yoshlar bilan turli davra suhbatlari va uchrashuvlar o'tkazish, ularda ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish, milliy o'z-o'zini anglashni shakllantirishda muborak qadamjolarini ziyorat qilish, tarixiy maskanlarga sayohat uyushtirish zarur.

Zero, millatining haqiqiy tarixini anglagan, tarixiy xotiraga ega bo'lgan kishilarda milliy o'zlikni anglash, milliy xarakter va millat sha'nini himoya qilish mayli kuchli bo'ladi. Millatlar mavjud ekan, milliy xarakter ham mavjud bo'laveradi. Milliy xarakterni rivojlantirishga e'tibor bermagan millatning o'zi yo'q. Milliy xarakter millat bilan chambarchas bog'liqligi uchun ham u millat ravnaqi bilan barobar taraqqiy etib boraveradi [8].

Aytish mumkinki, butun jahon bo'yicha ulkan globalizatsion jarayonlar kechayotgan bir vaqtda o'zbek milliy mentalitetini shakllantirish uning nechog'liq umuminsoniy qadriyatlarga mosligini kuzatish imkonini beradi. Ayniqsa,

xalqimizning qadimiy an'analari, azaliy urf-odat hamda marosimlariga ega bo'lishi bilan birgalikda, o'ziga xos va o'ziga mos milliy mentalitetga ega xalq ekanidan dalolat beradi. Milliy tariximizni tiklash, uning boy imkoniyatlarini izlab topish, xalqimiz, yoshlarimiz ongi va qalbiga singdirish mamlakatimizning nufuzini oshirishga zarurat mavjudligida o'z ifodasini topgan.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan milliy mentalitetimiz, milliy xarakter negizida yoshlarni komil inson qilib tarbiyalash, ma'naviy olamida ezgulik va poklik tuyg'ularini kamol toptirish lozim. Shunday ekan, yoshlarimiz ma'naviy kamolotini yuksaltirishga qaratilgan chora-tadbirlarimizni milliy g'oya bilan uyg'unlashtirgan holda kelajak avlodlarga o'z holicha yetkazishimiz, har birimiz ijtimoiy hayotda fuqarolarimizning milliy tafakkur taraqqiyotiga o'z hissamizni qo'shishimiz lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Амирова Г.Б. Миллий ўз-ўзини англаш миллий ўзига хосликни сақлаш омили сифатида. //Замонавий таълим. 2016. №8. - Б.3-8.
2. Ashirov A. Atajanov Sh. Etnologiyaga kirish. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2006. -94-98 b.
3. Ashirov A. O'zbek xalqining qadimgi e'tiqod va marosimlari. – Toshkent, 2007.
4. Ashirov A. Etnologiya. – Toshkent, 2014.
5. Axmedshina F.A., Boymatov Sh.S. O'zbek milliy mentaliteti va uning o'ziga xos xususiyatlari // Образование, наука и инновационные идеи в мире. Вып.№42. Часть 4. Апрель-2024. - С.3-7.
6. Doniyorov A.X., Bo'riyev O. B., Ashirov A.A. Markaziy Osiyo xalqlari etnologiyasi. – Toshkent, 2020.
7. Mentalitet / www.wikipedia.uz
8. Норбекова Б. Миллий характернинг ижтимоий-психологик хусусиятлари // Мураббий. 2020. №1. <https://hp.jdpu.uz/index.php/science/article/view/497/301>
9. Raxmonov A. Yoshlarni barkamol etib tarbiyalashda milliy mentalitetning o'rni // Yangi O'zbekiston. 16-noyabr 2023-yil. <https://yuz.uz/uz/news/milliy-mentalitet-va-yoshlar>
10. <https://uzpedia.uz/pedia/mentalitet>